

Dan D. Farcaș

O încercare de istorie a Reșiței*

Reșița pomenită în Odiseea?

[...] Căutând actele de noblețe ale vechimii Reșiței, am descoperit într-o bună zi, amuzat, că cineva afirmase cum că zona industrială a Reșiței este pomenită chiar și în *Odiseea* lui Homer. Anume, în cântul I din *Odiseea* există o discuție între Telemah și zeița Atena, care luând înfățișarea regelui Mentos spune „mă duc la Temesa să schimb fierul pe aramă”. Unele persoane au încercat să identifice misteriosul loc cu ținuturile Timișului, mai precis cu Banatul de munte, loc în care, pe vremea aceea, existau mari exploatări de aramă și care era accesibil anticilor comercianți. Pare exagerat? Încerc să mai aduc câteva argumente.

Numele râului este sigur mai vechi decât epoca romană și are pronunții variate: nemții sau ungurii îi spun Temes, iar sârbii Temiș. În „peștera cu oase” de lângă Anina s-au dezgropat, nu de mult, oseminte de 40000 de ani ale omului modern; sunt cele mai vechi din Europa. Dar Banatul are și alte dovezi de locuire preistorică. În 1967, am coborât de-a lungul Nerei, cu un grup de opt persoane. Am mers de la izvoarele râului, de pe Semenice, prin țara Almăjului, apoi prin cheile de 21 de kilometri, cele mai lungi din țară, trecând pe la Lacul Dracului, Ochiul Beiului, cascadele Beușniței, până la Sasca. De aici am trecut dealul Gheorghe, coborând la Moldova Veche de unde am ajuns, prin Cazane, la Orșova. Printre participanți era și Gheorghe Lazarovici, ulterior un faimos istoric și arheolog, profesor la universitățile din Cluj-Napoca și Reșița. Una dintre preocupările lui este descifrarea scrierii sacre atestată pe amulete și figurine în această parte a Europei, începând cu forme primitive, cum ar fi cele descoperite în peștera Cuina Turcului, în sudul Banatului, vechi de 12 mii de ani, și până la inscripțiile de pe tăblițele de la Tărtăria (județul Alba), de acum 7-8000 de ani, cu cel puțin două milenii mai vechi decât cea mai veche scriere sumeriană. Aceste semne au fost regăsite și pe obiecte asemănătoare din Serbia și Bulgaria, ceea ce a făcut ca numeroase autorități în materie, între care profesoara Maria Gimbutas din SUA, să considere că această zonă, având în mijlocul său Banatul, ar fi leagănul culturii europene.

Faptul că opinia nu este gratuită a fost dovedită și de săpăturile arheologice. Tot Gheorghe Lazarovici a dezgropat, în jurul anului 1980, sanctuarul de la Parța, vechi de circa 6000 de ani, reconstituit în Muzeul Banatului, unicat absolut în Europa și probabil în lume. Cercetări ulterioare au arătat că în câmpia Banatului au existat în vremea aceea așezări mari, fortificate, cu sute de locuitori. Astfel, arheologii au descoperit în 2002 la Uivar, la sud-vest de Timișoara o așezare neolitică datând de acum aproape 7000 de ani, poate cea mai mare de acest fel din Europa de atunci. Așezarea, protourbană, avea o suprafață de peste 12 hectare și era înconjurată cu cinci șanțuri de apărare. Străzile erau dispuse concentric. Unele case aveau etaj. Se pare că cei de aici stăpâneau deja elemente de metalurgie a cuprului. Alte orașele asemănătoare au fost identificate la Dudeștii Vechi, Sânnicolaul Mare, Foeni, Hodoni, Sânnandrei, Chișoda Veche, Zorlențu Mare, Liubcova, Gornea etc.

În împrejurimile Reșiței, la marginea dinspre Călnic a orașului, ca și în cartierul Stavila, s-au descoperit urme de locuire, topoare, ca și alte unelte de piatră, vechi de 6-7000 de ani. S-au găsit aici și urme de metalurgie preistorică. Cu câțiva kilometri mai jos, pe valea Bârzavei, pe dealul Colțan, a existat o așezare importantă de tip Coțofeni (2500-1700 î.Hr.), unde s-au dezgropat sute de unelte și arme lucrate

din cupru nativ, săpăligi de os, securi din corn de cerb și un sceptru de piatră în formă de cap de cal. O altă așezare, din aceeași perioadă, a existat chiar pe teritoriul orașului Reșița, pe dealul de lângă actuala gară CFR Triaj.

Existența unor zăcăminte bogate de cupru în zonă (la Ocna de Fier, Dognecea, Bocșa etc.) a permis ca în perioada imediat următoare (1700-800 î.Hr.), deci cea care corespunde epopeilor homerice, să apară aici o metalurgie înfloritoare a bronzului, atestată de urme de excavații, de cuptoare primitive, dar și de săbii, topoare, târnăcoape, dălți, seceri, podoabe etc.

Între anii 1150-800 î.Hr. se trece treptat de la metalurgia bronzului la cea a fierului. Urme de așezări din această perioadă, inclusiv vestigii ale unor cuptoare de redus minereul și grămezi de zgură au fost descoperite pe dealul Lupacului din Reșița, ca și la Ocna de Fier, Bocșa, Brebu, Ezeriș, deci în imediata vecinătate a viitorului oraș. La Bocșa (15 km. spre nord-vest) a existat în acest timp chiar o așezare întărită.

În jurul anului 300 î.Hr. în exploatările și atelierile din regiune se vedește o influență celtică. Există și o ipoteză, emisă de Dr. At. Marinescu, într-o lucrare din 1895, după care numele Bârzavei (scris pe atunci „Berzava”) ar veni dintr-un celtic *Ber's abha* însemnând „râul dintre dealuri”. Numele râului este atestat prima oară – indirect – în singurul fragment păstrat din comentariile lui Traian despre războaiele din Dacia: „inde Bersobim, deinde Aixim processimus” (localitatea Bersobis era actuala Berzovia, la ieșirea Bârzavei dintre dealuri, iar Aixis actualul Ezeriș, la 10 km. nord de Reșița).

Există unii care mai cred că toponimia râurilor bănățene este de origine slavă. S-a spus că numele de Bârzava vine de la Brzo (repede) sau Berezo (mesteacăn), ori că Cerna vine de la Tzrna (negru) ș.a.m.d. Ceea ce omit distinșii slavofili este că aceste nume sunt atestate încă dinainte de ocupația romană (deci cu multe secole înainte de apariția slavilor în zonă), e drept, prin câte o localitate cu același nume aflată pe cursul râului respectiv. Pentru Cerna exista, la vărsarea râului în Dunăre, orașul Dierna, Dzierna, numită uneori chiar Tsierna (actuala Orșova), pentru Timiș era Tibiscum, iar pentru Bârzava – Bersobis. Cât despre Nera, cu varianta Nergana, nimeni n-a sugerat că ar fi de origine slavă. Aceste nume atestă și continuitatea locuirii pe aceste meleaguri. În plus, nu trebuie să uităm că atât limbile slave cât și limba dacilor erau indo-europene, deci înrudirile de cuvinte pot crea lesne confuzii. Mai menționez și o interesantă apropiere: lângă Brașov există perechea de râuri Timiș – Bârsa, la fel cum în zona Reșiței avem Timiș – Bârzava, acest din urmă râu fiind atestat în evul mediu și cu numele Borza.

În fabuloasele comori ale Daciei, în cele 165 de tone de aur și de două ori pe atâta de argint trimise la Roma de Traian (fără a pune la socoteala prada fiecărui ostaș) se găsea desigur și mult metal prețios bănățean. În perioada ocupației romane, exploatările de fier, cupru, aur, argint, plumb, zinc, se intensifică. Din evaluările contemporanilor rezultă că minele din Ardeal și Banat produceau pe atunci cam 10 tone de aur anual, numărul minerilor fiind de 20000. Drept dovadă stau și azi, la Ocna de Fier și Dognecea, la câțiva kilometri spre vest de Reșița, vechi galerii de mină, urme de cuptoare, ca și nenumărate unelte specifice, cum ar fi răngi, icuri, sape, ciocane, opaițe etc. La Bersobis funcționa în acea perioadă și o școală de fierari (schola fabrorum). [...]

Nu există dovezi ale unei așezări în primele secole ale erei creștine în vatra actuală a orașului, dar în secolul XIX pe teritoriul Reșiței, ca și între Reșița și Semenic, la „Pietrele Albe”, s-au găsit câteva sute de monede romane de argint, inclusiv unele din perioada ulterioară retragerii administrației imperiale, în anul 271 d.Hr.

Noroc cu Grisellini

Țin minte frustrarea mea când am învățat, la școală, că istoria românilor se întrerupe în mod misterios după evacuarea Daciei, ca să se reînnoade peste exact un mileniu. Acest mileniu, pierdut pentru noi, era – pe alte meleaguri – plin de evenimente cruciale. A fost deci o revelație plăcută să dau peste cartea lui Francesco Grisellini, „*Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*”, scrisă cu mai bine de două secole în urmă, din care am aflat, între altele, că în secolul IV Dacia a fost stăpânită de goți, imperiul roman recucerind, temporar, anumite zone în nordul Dunării, inclusiv din Banat. După anul 375 Banatul intră în stăpânirea hunilor, care dispar de pe scena istoriei învinși de gepizi în anul 454. În 567 gepizii sunt, la rândul lor, înfrânți de avari și longobarzi. În următoarele două secole avarii creează un

„imperiu” care se întinde din stepele din nordul Mării Negre până la Marea Adriatică. Vor fi și ei zdrobiți de un general al lui Carol cel Mare, în anul 796. Imperiul acestuia și al urmașilor săi se va întinde o jumătate de secol până la hotarele Banatului.

Pe parcursul secolului IX anumite zone ale Banatului aparțin (cel puțin nominal) fie bulgarilor, fie Moraviei Mari, fie Imperiului Bizantin. Localnicii, între care majoritatea au reprezentat-o dacii romanizați, au avut în tot acest răstimp, forme proprii de organizare, sub conducerea unor *cneji* (încă nu de mult, în Banat, primarului i se spunea „chinyedz” iar unul dintre cei mai faimoși comiți de Timiș va fi, între 1478 și 1494, Pavel Chinezu – fără nici o legătură cu China), ori *jupani* sau *voievozi* (aceștia din urmă numiți în documentele latine „principi” sau „duci”). Termenii sunt moșteniți de la triburile slave care au împânzit această parte a continentului între secolele VI-IX.

Un astfel de duce a fost Glad (poate Vlad?), stăpânitorul Banatului, cu capitala la Cuvin (pe malul stâng al Dunării, în Banatul sârbesc), armata căruia, după notarul anonim al regelui Bela, era formată din pecenegi, bulgari și români. Glad s-a închinat ungarilor care ocupaseră în anul 898 câmpia panonică. După mai bine de un secol, posesiunile ducelui Ahtum, poate un urmaș al lui Glad, se întindeau de la Dunăre la Crișuri. Reședința ducatului era în orașul („Urbs”) Morisena (Mureșana?), aflat pe malul Mureșului și unde exista și o mănăstire ortodoxă. Ahtum va fi ucis într-o luptă cu ungurii în jurul anului 1030. Generalul învingător, pe nume Cenad, va reboteza orașul cu numele său, instituind aici și o episcopie catolică, sub conducerea Sf. Gerard (Gellért pentru unguri). Apoi, în 1124, Banatul va fi ocupat temporar de oștile bizantine, care vor măcelări armata ungară într-o faimoasă bătălie pe râul Caraș. În 1241 regiunea este devastată de tătari. Capitala Ungariei este, între 1316 și 1325, stabilită la Timișoara, unde regii unguri se vor mai întoarce periodic. Carol Robert de Anjou va porni de aici, în 1330, pe văile Timișului și Cernei, contra voievodului Basarab care ocupase cetatea Severin, expediția de pedepsire terminată dezastruos la Posada...

De altfel granița de sud-est a Banatului de Munte s-a tot mutat înapoi și încolo de-a lungul secolelor, dând naștere la o situație unică la noi în țară. Anume, aici se află două județe, fiecare numit după o vestită cetate medievală din județul celălalt. (Caraș-)Severin își trage numele de la cetatea Severinului aflată în județul Mehedinți. La rândul său, cuvântul „mehedinți”, în graiul bănățean, înseamnă „cei din Mehadia”, localitate veche și făloasă a Caraș-Severinului, unde se mai văd ruinele spectaculoase ale vechilor fortificații.

Cetatea Carașului

Fără îndoială că toate evenimentele de mai sus vor fi avut efecte și asupra populației – rare – care trăia atunci prin împrejurimile împădurite ale Reșiței. Nu există documente mai detaliate despre ce anume s-a întâmplat în prima parte a evului de mijloc în aceste părți. Abia după invazia tătară, în 1250, este atestat comitatul Caraș, cu reședința în cetatea Krassou sau Crassofeu (lângă Carașova), iar în 1349 este menționată cetatea Kwesd de pe actualul teritoriu al orașului Bocșa, laolaltă cu minele de fier pe care le stăpânea, probabil la Ocna de Fier și Dognecea.

Ruinele cetății Carașului, aflate la vreo 10 kilometri spre sud de Reșița, domină azi cheile râului omonim, fiind înconjurată din trei părți de o prăpastie stâncoasă verticală, adâncă de peste 150 de metri. Cetatea, de mici dimensiuni, nu putea fi atacată decât dintr-o singură direcție, pe unde avea două rânduri de ziduri și două șanțuri de apărare. Rămășițele vechilor construcții: câțiva pereți de piatră, o boltire sau resturile unei porți sunt azi năpădite de vegetație și se topesc aproape în ambianța stâncoasă din jur. În curtea cetății e o fântână largă, dar adâncă de numai câțiva metri, evident, fără nici o picătură de apă pe fund. Legende spun că în urmă cu sute de ani pe aici se putea coborî până în valea Carașului, sau până la una dintre cele două peșteri aflate dedesubt, ceea ce pare greu de crezut. Distrusă în secolul XVI de turci, fortificația a fost reconstruită tot de ei, fiind abandonată, dacă nu cumva demolată cu bună știință, după 1700.

Am vizitat pentru prima dată ruinele cetății pe când aveam 12 ani. Am revenit apoi adesea – totdeauna pe jos – fie în grup, fie singur, dar înarmat de regulă cu un toiag pentru a face față câinilor care răsăreau, de loc prietenoși, de prin sălașele din jur. De când s-a asfaltat șoseaua dintre Reșița și Carașova,

este mult mai simplu de ajuns aici, dar tocmai din acest motiv suspectez că lumea vizitează mult mai rar această fostă reședință a comiților de Caraș. Și e păcat.

Enigmatica cetate a Bârzavei

La începutul anilor cincizeci, o parte din clădirea liceului poreclit „Bastilia” aparținea școlii elementare nr.1 la care director era distinsul profesor Coriolan Cocora. Cei din generația veche și-l aduc aminte nu doar pentru meritele sale de dascăl ci și pentru cele de scriitor și editor de publicații (între care era și o revistă pentru copii), mai ales în perioada interbelică.

După o discuție în care m-am întrebat dacă cetatea Carașului reprezintă cumva pentru Reșița cea mai apropiată construcție medievală, fostul meu coleg de liceu Petru Oallde (care, după câte mi-a spus, colabora, în 1958, sub egida Academiei Române, la o monografie a Reșiței) mi-a dat cărțulia „*Biserica sau cetatea turcească de lângă Recița*”, publicată în 1938 de profesorul Cocora. Din această cărțulie am aflat pentru prima dată de o enigmatică cetate din zonă, numită Borzafew, sau Borzafeu atestată documentar încă din 1370.

„Borza” era o variantă pentru numele Bârzavei, la fel cum era „Crasso” pentru Caraș. În ungurește „feu” sau „few” (de fapt „fö”) însemna cap. Astfel „Crasofeu” se traduce prin „Capul Carașului” iar Borzafew prin „Capul Bârzavei”. Desigur, termenul nu înseamnă nici „izvoare” nici măcar punctul până la care urcă drumurile de-a lungul râului ci, mai degrabă, „capul (capitala) ținutului Carașului” respectiv „capul ținutului Bârzavei” (în mod analog, în ungurește „város” înseamnă oraș iar „föváros” capitală). Cetatea mai este pomenită în documente din 1400, 1418, 1421, 1437 etc. În 1451, Borzafew este menționat într-un document emis de Iancu de Hunedoara, ca unul dintre districtele valahe privilegiate. În 1500 de districtul Borzafew țineau comunele Târnova, Bratova, Micolț etc., iar în 1597, într-o danie a lui Sigismund Bathory, Borzafew e pomenită laolaltă cu Târnova, Țerova, Bratova, Sincova, Feyeruiz (Râul Alb), Țerovița și Valle. După această dată, Borzafew dispare tot atât de misterios precum a apărut.

Turcii stăpâniseră ținutul între 1552-1595 și între 1658-1716, iar în intervalul 1595-1658 locurile au aparținut principatului Transilvaniei. Documentele și vestigiile arheologice atestă în această perioadă o vie activitate economică, în care excelează mineritul, prelucrarea metalelor și exploatarea numeroaselor mori de apă.

Judecând după localitățile împreună cu care este amintită, Borzafew trebuia să se fi aflat pe teritoriul Reșiței sau în imediata apropiere. În cărțulia sa, Coriolan Cocora argumentează că locul enigmaticei cetăți putea fi în punctul numit „Ogășele”, deasupra cartierelor reșițene Lunca Pomostului și Moroasa, în zona Ateneului Tineretului. În acest loc au fost dezgropate temeliiile de piatră ale unei biserici, cu diametrul absidei de 5 metri și lungimea navei de 12 metri. La 50 de metri spre sud-vest se aflau fundațiile unui turn de piatră cu diametrul de circa 9 metri. Însuși micul platou părea să fi fost odinioară o incintă întărită. Bătrânii cunoșteau locul sub numele de „cetate”, sau „biserica turcească”. Monedele și podoabele găsite în jur datau din secolele XIV-XVI. Buna vizibilitate către alte puncte cheie din regiune putea fi de asemenea un argument. În locul acela ar fi putut exista deci, cu multă probabilitate, un mic castel feudal, dotat cu o capelă, poate inițial romano-catolică, devenită eventual și musulmană pentru o perioadă scurtă (deși mă îndoiesc), oricum aparținând stăpânirii, ceea ce ar explica ignorarea și apoi demolarea ei de către populația românească din zonă, într-o perioadă când, pe la noi, bisericile – mai ales cele zidite – nu se găseau în tot locul.

Din păcate, pe această coastă piatra este rară, prin urmare construcțiile, o dată părăsite, au fost risipite treptat de localnici, pentru a-și întări sălașele din zonă, astfel încât – spunea profesorul Cocora – și ultimele vestigii care supraviețuiau atunci, în 1938, erau în pericol să dispară iremediabil.

Se pare că prin anii șaptezeci s-au mai făcut acolo și alte investigații, găsindu-se și morminte, dar nu știu dacă vestigiile au fost și conservate. Oricum, pe Internet am văzut câteva descrieri, inclusiv de origine străină, ale Reșiței, în care, ca punct de atracție, se vorbea de ruinele unei biserici din secolul XIV-XV... Sper că avem ce arăta unui turist care s-ar lua după această informație.

Nașterea centrului industrial

Din șpalturile unei istorii a Reșiței, scrisă înainte de război de profesorul meu Gheoghe Molin, șpalturi pe care mi le-a împrumutat pe când aveam 13 ani, [...] am aflat pentru prima dată că satul Reșița, aflat la confluența pârâului Doman cu Bârzava, cam pe locul actualului centru al orașului, apare, sub numele de „Rechyche” sau Recsicza” în documente nesigure din secolul XV, prima atestare autentică fiind cea dintr-un registru turcesc de impuneri din 1673, urmată de mențiunea din descrierile de călătorie ale italianului Luigi Ferdinando Marsigli din anii 1690-1700.

După pacea de la Passarovitz (azi Pojarevaț, în Serbia), din 1718, întreg Banatul trece sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, fiind administrat ca un domeniu al Coroanei. Se construiesc primele furnale, în 1718 la Oravița, apoi în 1719 și 1722 la Bocșa. În perioada 1723-36 se deschid noi exploatari de minereu la Ocna de Fier și Dognecea, unde în 1723 se pun în funcțiune cuptoare pentru topirea cuprului și apoi a plumbului. Furnalele funcționau cu mangalul realizat, din lemnul pădurilor din jur, de către „cărbunari”, în general de naționalitate română, mulți veniți din Oltenia. În 1757, când pădurile din jurul Bocșei fuseseră complet defrișate, au fost instalate 20-30 de familii românești în amonte de satul Reșița, pe locul actualelor uzine, pentru a tăia lemne din pădurile aflate în preajmă și a fabrica mangal. În 1768 împărăteasa Maria Tereza dispune lărgirea uzinelor de la Bocșa. În septembrie, același an, consilierul imperial T. C. Delius raportează că ar fi mai avantajoasă înființarea unor uzine noi la Reșița, unde se găseau deja mai multe ateliere și unde existau din belșug păduri pentru producerea mangalului și căderi de apă pentru a pune în mișcare instalațiile industriale. Propunerea a fost acceptată, iar la 1 noiembrie 1769 circa 40 de zidari, tâmplari și dulgheri, transferați de la Oravița, Sasca și Biserica Albă, încep construirea noilor uzine. Pentru muncile necalificate au fost aduși 170-180 bărbați din satele vecine. Erau sub supraveghere militară, dar scăpau astfel de alte obligații. La început s-au zidit două cuptoare de var și o cărămidărie. În primăvara anului 1770 începe, sub coordonarea lui F. Müller și J. Redange construirea a două furnale, de 7 metri cubi fiecare, cam pe locul actualelor furnale. Pentru a le asigura apa necesară, s-a săpat un canal lung de 3,5 kilometri (în grai local o „erugă”), de la un stăvilă peste Bârzava, în locul care de atunci se numește cartierul Stavila.

La 3 iulie 1771 se aprinde focul în cele două furnale, botezate, în cadrul unei ceremonii religioase, „Franciscus” și „Josephus”. Această dată este socotită ca momentul nașterii industriei reșițene.

În 1776 întreprinderile din Reșița devin independente de cele de la Bocșa. În 1781 coroana austriacă donează uzinelor 30000 de hectare de păduri, iar în 1783 este organizată plutirea buștenilor pe apa Bârzavei, amenajându-se și trei „greble” pentru scoaterea buștenilor din apă. Una dintre acestea va fi fost în locul uzinei electrice numită și azi „Grebla”. De pe atunci, pe lângă produsele pașnice, începuse și fabricarea tunurilor și a obuzelor. Un document din 1793 pomenește, de pildă, de livrarea a 20000 de ghiulele de 24-36 pfunzi pentru regatul Neapoleului.

În 1772 locuiesc deja, în jurul uzinelor, 141 de familii, parte localnici (unii veniți de la Bocșa), parte meseriași aduși din Austria, Boemia, Alsacia, Lorena, Croația, Ungaria. Această politică de colonizare va continua încă aproape un secol. În perioada 1793-98 se stabilesc, cam în zona actualei gări „Reșița Sud”, familii de cărbunari venite din Oltenia. Pe vremea aceea, din punct de vedere administrativ, existau două localități, lipite una de cealaltă: vechiul sat Reșița Română și noua așezare, numită mai târziu Reșița Montană.

În 1783 trupele turcești invadează Banatul. În drumul lor nimicesc instalațiile de la Moldova Nouă, Sasca, Bocșa, Dognecea. Aceeași soartă aștepta și tinerele uzine reșițene. Cetățenii de limbă germană, împreună cu autoritățile, se refugiaseră din timp în cetatea Timișoarei. În mod neașteptat, populația românească din Reșița și din satele vecine Târnova și Cuptoare, organizată în structurile tradiționale care i-au asigurat supraviețuirea peste veacuri, învinge în câteva lupte cetele turcești care înaintau pe valea Bârzavei, astfel că Reșița scapă nevătămată.

Revoluția de la pașopt la Reșița

Căutând printre vechiturile din podul casei bunicii mele de la Bocșa, am dat peste o cărțuție a lui Mihalik Sandor, cel care, în 1896, „a scris cea mai completă istorie a Reșiței, fiind profesor aici și un

foarte sânguitor cercetător al trecutului”, după caracterizarea lui Coriolan Cocora. Cărțulia găsită de mine nu era, din păcate, această istorie (pe care nu am fost destul de vrednic s-o caut în vreo bibliotecă) ci o altă lucrare, din 1898, dedicată revoluției din 1848 din zona Bocșei.

Din ea am aflat că după izbucnirea revoluției din 1848, toată regiunea industrială bănățeană, domeniu al statului, s-a văzut subordonată guvernului revoluționar maghiar, care a și asigurat controlul ei printr-o autoritate militară. La 3 octombrie 1848 Ungaria se proclamă definitiv independentă de coroana habsburgică. În acest moment armatele imperiale, între care era și regimentul grăniceresc român din Caransebeș, au solicitat ca trupele revoluționare maghiare care ocupau Oravița, Bocșa și Reșița să depună armele, ceea ce nu numai că nu s-a întâmplat, dar Reșița a început chiar, cu febrilitate, să furnizeze revoluționarilor tunuri de 3, 6 și 18 pfunzi, ghiulele și baionete. În aceste condiții, teama justificată a românilor de a fi deznaționalizați și de a-și pierde puținele drepturi câștigate sub Habsburgi, a făcut ca numeroși voluntari din satele din jur să se alăture imperialilor.

Merită să divaghez asupra unei istorioare tragicomice, care ilustrează atmosfera de atunci. După mai multe confruntări, în special la Bocșa, trupele ungurești din Reșița și-au propus să curețe împrejurimile de „rebeli”, mai ales de românii răsculați din Soceni și Târnova. Cu aceștia din urmă au avut însă ghinion. Prinsă într-o vale îngustă, armata reșițenilor, condusă de unguri, a fost silită să se retragă, înregistrând trei morți. Ca să se revanșeze, a atacat din nou Târnova, în 25 noiembrie, din două direcții, cu forțe mai mari și evitând capcanele. De data aceasta, după un reflex strămoșesc, târnovenii, simțindu-se în inferioritate, au golit satul, ascunzându-se în locuri ferite. Reșițenii s-au retras după un timp spre casă, probabil nu cu mâna goală, fără să observe că unul de-ai lor, pe nume Georg Hollschwandner, poate bolnav, poate beat, adormise lângă un foc. Târnovenii reveniți la casele lor, l-au spânzurat de un copac. Când expediționarii au observat lipsa lui și s-au întors să-l caute, era deja prea târziu. Ca să se răzbune, au jefuit satul de tot ce au găsit acolo. Încă mulți ani după această faptă, târnovenii îi porecleau pe reșițeni „hoți de brânză”.

În 18 decembrie, 1500 de români, conduși de ofițerul Traian Doda, ulterior general în armata imperială, atacă Reșița dar sunt respinși, între altele de artileria bine pusă la punct a localnicilor. În 24 decembrie atacul este repetat de trupele imperiale grănicerești, de această dată cu succes... Au căzut atunci pradă flăcărilor biserica romano-catolică, școala, clădirea cu etaj a direcției uzinelor, arhivele, registrele de stare civilă, două depozite, două forje și 143 case de locuit. După acest moment nici Reșița, nici zona industrială din jur, nu vor mai juca nici un rol în revoluția maghiară.

Reșița nu a încetat nici după aceea să fabrice tunuri, obuze și blindaje. Am văzut și eu acea galerie săpată în coasta dealului în care se trăgea cu tunul pentru încercarea țevilor. Dar, poate ca o compensație a providenței, orașul a fost cruțat de atunci încoace de distrugerile marilor conflagrații. Am auzit doar povestindu-se că în al doilea război mondial un avion ar fi scăpat, din greșeală, o bombă incendiară care a perforat acoperișul unei case de pe deal, oprindu-se în pod. Proprietarul, pregătit nemțește de un atare eveniment, avea la îndemână lopata și nisipul cu care a înăbușit bomba, lichidând primejdia.

Apogeul și declinul

După Crăciunul tragic al anului 1848, uzinele au fost rapid repuse în funcțiune. În 1849 se construiește un nou furnal, iar în 1850 noi laminoare, la care în 1851 începe producția șinelor de cale ferată, destinate la început liniei Oravița – Baziaș, inaugurată în 1856, apoi liniilor Timișoara – Seghedin (1857), Timișoara – Oravița (1858), Oravița - Anina (1863) și a multor altora din Ungaria, Austria și România. La 1 aprilie 1855 uzinele reșițene sunt preluate de „Societatea privilegiată chezaro-crăiască a căilor ferate de stat din Austria” (prescurtat STEG), constituită cu capital francez, austriac, belgian și englez. Pe valea Bârzavei abia în 1873 se dă în folosință o linie cu ecartament îngust de 44 kilometri: Secu – Reșița – Bocșa – Ocna de Fier, care va fi adusă, în parte, la ecartament normal în 1909.

În anii 1872-74 la Reșița se realizează primele trei locomotive cu aburi dintre care una este expusă, pe un pedestal, la muzeul locomotivelor din Reșița. Acestea au fost reproduse după un prototip construit la Viena în 1871 și numit „Szekul”, întrucât era destinat liniei Reșița-Secu (Secul...). În total la Reșița vor fi realizate 1495 locomotive cu aburi, până în 1960, când ștafeta va fi predată suratelor diesel și electrice.

Reușindu-se cocsificarea huilei, după 1846 cărbunele înlocuiește treptat manganul în cuptoarele reșițene, salvând codrii ținutului de la tăiere, astfel că județul a rămas până azi printre cele mai împădurite

din țară. În 1864 se construiesc primele cocserii, în 1868 convertizoare Bessemer pentru producerea oțelului, iar în 1876 primele cuptoare Siemens-Martin, în același scop. Oțelul fabricat la Reșița a intrat (desigur, parțial) în componența turnului Eiffel din Paris, a podului lui Anghel Saligny de la Cernavodă și a aproape tuturor podurilor realizate în Austro-Ungaria după 1870, ca și în componența unor nave construite în Anglia, Italia și Rusia. În secolul XX, produsele siderurgiei reșițene au fost incluse și în structura de rezistență a unor clădiri reprezentative din București, precum palatul telefoanelor sau palatul CFR din piața Gării de Nord.

La sfârșitul anului 1918, în contextul descompunerii imperiului habsburgic, la Reșița s-au format două „consilii naționale” unul maghiar-german, înlocuit, la 14 noiembrie, printr-un „sfat” muncitoresc, altul român, care a ținut permanent legătura cu Consiliul Național Român Central de la Arad, apoi cu Consiliul Dirigent de la Sibiu, trimițându-și delegații la 1 decembrie la Alba Iulia, pentru a exprima dorința localnicilor de unire cu România.

Pentru un timp, această dorință a rămas doar în stadiu de deziderat, deoarece Banatul a fost ocupat la 17 noiembrie 1918 de trupele Serbiei, care la 20 februarie 1919 au instalat chiar o administrație proprie, ceea ce a declanșat o grevă generală în Reșița în zilele de 20-23 februarie. De la sfârșitul lunii februarie și până la 15 iunie, locul armatelor sârbești a fost luat de o armată franceză, sub conducerea generalului H. Berthelot. În cele din urmă, cam două treimi din Banat, incluzând și zona industrială a Reșiței, vor trece sub administrație românească, unire consfințită prin tratatul de la Trianon, parafat la 4 iunie 1920. Circa o treime din Banat a revenit regatului Serbiei, nouă comune bănățene rămânând Ungariei.

La 26 mai 1920 a fost semnat decretul de înființare a societății anonime „Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița” (UDR) posedând întreprinderile metalurgice și cele constructoare de mașini din Reșița, Anina și Bocșa, minele de la Ocna de Fier, Anina, Secu, Doman, Oravița, Ciclova, Sasca, Moldova Nouă. Domeniile aveau o suprafață de aproape 96 mii de hectare, din care peste 88 de mii păduri. Pe aceste domenii funcționau fabrici de cherestea, vărării, vii, lacuri, păstrăvării etc. Accesul se făcea pe 134 kilometri de căi ferate proprii, ca și printr-o rețea mult mai întinsă de șosele pietruite, bine întreținute. Este perioada de glorie a Reșiței. Totuși, declararea sa ca oraș s-a petrecut abia în 1925.

În urma instaurării regimului comunist, la 11 iunie 1948 societatea UDR este naționalizată și dezmembrată. Întreprinderile din Reșița devin pentru mai mulți ani româno-sovietice („sovrom”-uri), în contul unor compensații de război. Siderurgia este despărțită de construcțiile de mașini. Treptat, construcția de locomotive și de poduri lasă locul turbinelor hidraulice, motoarelor diesel, motoarelor electrice etc. În ciuda refacerii și măririi furnalelor și a oțelăriei, ca și a deschiderii de noi fabrici, ponderea industrială a Reșiței în economia națională scade constant. De pildă, orașul asigura 80% din metalurgia feroasă a țării în anii douăzeci, ajungând la 33% în 1948 și la 9,8% în 1983, iar în construcțiile de mașini de la 12% în 1948 la 2,9% în 1983. Fenomenul s-a accentuat după 1990, când, mai ales siderurgia, a trecut printr-o îndelungată criză. În 1991 cele două furnale de 700 metri cubi, înalte de 60 de metri, construite la începutul anilor șaiszeci, au fost oprite, iar în decembrie 2004 unul dintre ele a fost demolat prin implozie, celălalt fiind păstrat, se pare, ca muzeu.

Populația orașului a urmat aceeași traiectorie. De la circa 750 de locuitori în 1771, ea a ajuns la 2772 în 1848, la 18 mii în 1910, 42 mii în 1956, apoi la un maxim de peste 110 mii în 1989, ca în 2003 să scadă sub 84 mii. Dacă în 1956 Reșița era pe locul 17 între localitățile din țară în privința populației, în 1988 a ajuns pe locul 22, iar la recensământul din 2002 căzuse pe locul 29. [...]

Textul este extras din cartea „Hoinărind prin Reșița pierdută” de Dan D. Farcaș (ed.II), carte care a apărut și poate fi comandată la editura TIM din Reșița.